

22. Мелиоранский, П. М. Турецкие наречия и литература [Текст] / П. М. Мелиоранский, Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон. – Санкт-Петербург: Энциклопедический Словарь XXXIV, 1902. – С. 34-54.
23. Крымский, А. Турецкое наречие и литература [Текст] / А. Крымский. – Санкт-Петербург: Энциклопедический Словарь XXXIV, 1902. – 161 с.
24. Vambery, A. Çagataische Sprachstudien [Текст] / A. Vambery. – Leipzig, 1867. – 7 б.
25. Аристов, Н. А. Заметки об этническом составе тюркских племен и народностей и сведения об их численности [Текст] / Н. А. Аристов. – СПб.: Живая Старина, вып. III-IV..., 1897. – 425 б.

УДК 82.081+811.111(575.2)(045)

А. М. Ураимова, улук окутуучу,
Кыргыз Республикасынын Эл аралык университети,
Бишкек ш., Кыргыз Республикасы

АНГЛИС ТИЛИНДЕГИ КӨРКӨМ ЧЫГАРМАЛАРДАГЫ МЕТОНИМИЯНЫН КОЛДОНУЛУШУ

Аннотация: Макала метонимияны изилдөөгө жана метонимиялык көчүрүүнүн өзгөчөлүктөрүнө арналган. Анда метонимия стилистикалык каражаттарынын татаал ыкмаларынын бири катары каралып, изилдөө үчүн кенен материал экендиги далилденди, ошондой эле чет элдик жана ата мекендик адистердин эмгектериндеги көрүнүштүн башаттары жана заманбап абалы изилденип, бул багытта байыркы философтордун көз караштарынан баштап азыркы окумуштуулардын бул маселеге болгон ой-пикири камтылды. Макалада метонимия терминине ар түрдүү булактардан аныктамалар берилүү менен, метонимия механизми жаңы түшүнүктүн пайда болушуна, сөздүн контексттик өзгөрүшүнө алып келери көрсөтүлдү. Метонимия менен метафора эң эле эффективдүү семантикалык сөз түзүү механизмдери катары кызмат кылары белгиленип, алардын айырмачылыктары каралды. Англис тилиндеги адабияттан, т.а., Шекспир, Моэм, Лондон, Байрон, Киплингдин чыгармаларынан алынган англис тилиндеги мисалдардын негизинде метонимиялык көчүрүүнүн түрлөрүнө жана анын эквиваленттерине талдоо жүргүзүлдү. Метонимия англис тилдүү жазуучулардын арасында көп колдонулуучу ыкма катары көркөм чыгармаларга өзгөчө бир кооздук, образдуулук берери аныкталып, бир сөзгө жаңы маани, жаңы түшүнүк киргизери далилденди, ошондой эле метонимияны түп тамырынан изилдеп чыгуу зарыл экендиги баса белгиленди.

Ачкыч сөздөр: метонимия, метафора, троп, синекдоха, неориторика, метонимиялык көчүрүү, сөз жасоо.

А. М. Ураимова,
старший преподаватель
Международного университета Кыргызской Республики
г. Бишкек, Кыргызская Республика

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МЕТОНИМИИ В АНГЛОЯЗЫЧНЫХ ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ПРОИЗВЕДЕНИЯХ

Аннотация. Статья посвящена исследованию метонимии и анализу особенностей метонимического переноса. Метонимия, как один из сложных стилистических приемов, является обширным материалом для исследования. В трудах зарубежных и отечественных специалистов исследованы истоки и современное состояние данного явления. В статье рассматриваются различные мнения по данному явлению, как древних философов, так и современных ученых. В ней также предпринята попытка рассмотреть отличия между метафорой и метонимией, приведены определения термина «метонимия» из разных источников и установлено, что механизм метонимии ведет к появлению нового понятия, к контекстному изменению слова. По результатам анализа показано, что метонимия и метафора являются наиболее эффективными механизмами семантического словообразования. В статье приводятся варианты метонимического переноса, которые дополнены примерами на английском и их эквивалентами на кыргызском языке. Проведен анализ примеров из английской литературы, а именно, из произведений Шекспира, Моэма, Лондона, Байрона, Киплинга. Метонимия, как наиболее часто используемый метод среди англоязычных писателей, придает художественным произведениям особую красоту и образность. Отмечено также, что метонимия как словообразующее явление, которое придает слову новое значение и понимание, должна быть изучена более детально.

Ключевые слова: метонимия, метафора, троп, синекдоха, неориторика, метонимический перенос, словообразование.

A. M. Uraimova,
B. Senior Lecturer,
International University of Kyrgyz Republic,
Bishkek city, Kyrgyz Republic

THE USE OF METONYMY IN ENGLISH LITERATURE

Abstract. The article is devoted to the study of metonymy and the analysis of features of metonymic transfer. Metonymy as one of the complex stylistic techniques is an extensive material for research. In the works of foreign and domestic experts, the origins and current state of this phenomenon are studied. The article discusses various opinions on this phenomenon, both ancient philosophers and modern scientists. It also provides definitions of the term "metonymy" from various sources and establishes that the mechanism of metonymy leads to the emergence of a new concept, to a contextual change of the word. An attempt is made to consider the differences between metaphor and metonymy. The results of the analysis show that metonymy and metaphor are the most effective mechanisms of semantic word formation. The article presents variants of metonymic transfer, which are supplemented with examples in English and their equivalents in Kyrgyz. The analysis of examples from English literature, works of Shakespeare, Maugham, London, Byron, Kipling. Metonymy, as the most commonly used method among English-language writers, gives artistic works a special beauty and imagery. It is noted that metonymy as a word-forming phenomenon that gives the word a new meaning and understanding should be studied in more detail.

Key words: metonymy, metaphor, trope, synecdoche, neo-rhetoric, metonymic transfer, word-formation.

Көрүнүктүү француз философу Франсуа Волтер белгилеп кеткендей “Көп тил билүү-демек бир кулпуга түшө турган көп ачыктуу болуу”. Чын эле, азыркы билингвалдык доордо бир тилди гана билүү адамдын келечегине тоскоолдук жараткан оор жоготуу болуп эсептелет. Көп тилдүүлүк, биздин өлкөдө гана эмес, чет өлкөдө да билим алууга, иштеп, тажрыйба топтоого мүмкүнчүлүк берип, илимдеги жаңы ачылыштарга, өнүгүүгө түрткү болот.

Ошол себептен, эл арасында, чет тилдерине болгон кызыгуу таң калыштуу деле эмес. Тактап айтканда, төрт жүз миллиондон ашык адам сүйлөгөн англис тили эң жогорку оорунду ээлейт.

Тил жөнүндө толук түшүнүк алыш үчүн аны терең изилдөө керек жана элдин маданиятын, тарыхын, адабиятын билүү зарыл.

Көркөм чыгармаларды түпнуска тилде окуу ошол элдин ой жүгүртүүсүн түшүнүүгө мүмкүнчүлүк берип, өзгөчө адабий дүйнөгө ачык болот.

Түп нускада окулган чыгарма грамматикалык жана лексикалык ыкмалардын өнүгүүсүнө көмөк көрсөтөт, жазуучунун сөз өнөрчүлүгүнө жакындашып, аналитикалык ой жүгүртүүгө түрткү берет.

Көркөм чыгармаларды анализдөө, колдонулган ыкмаларды, каражаттарды талдоо көп күчтү талап кылуучу иш- аракет. Адабий текстти мыкты талдай билүү жөндөмдүүлүгү жана анда колдонулган бардык көркөм каражаттарынын маанисин толук көлөмдө түшүнүү тил билиминин эң жогорку көрсөткүчү.

Метонимия стилистикалык каражаттарынын татаал ыкмаларынын бири. Ошол эле учурда, жазуучулардын арасында популярдуу, изилдөө үчүн кенен материал катары колдонулат.

Метонимия троп катары аныкталат. Троп деген грек тилинен которгондо «айланыш» дегенди туюндуруп, кандайдыр бир нерсени же көрүнүштү образдуу түрдө сапаттап көрсөтүү үчүн сөздөрдүн же сөз айкаштарынын, сүйлөмдөрдүн башкачараак мааниде колдонулушу, нерселердин, көрүнүштүн башка нерсе же көрүнүшкө өтүп кетиши болуп эсептелет [4, б. 216].

Троптун классикалык теориясы байыркы грек философу Деметрий жана байыркы Рим сөз устасы Квинтилианга таандык. Квинтилиан тропту сөздөрдүн өздүк маанисин же сөз жүгүртүүсүнүн өзгөрүшү, ал сөздүн маанисин байышына көмөктөшөт деп эсептеген [3, б. 109].

Деметрий троп мааниси төмөн нерсени жогорлатууга мүмкүндүк берген, өзгөчө, бирдиктүү түрдү түзгөн “кооз жасалга” катары көргөн [2, б. 30].

XX кылымдын экинчи жарымында троп маселесине байланыштуу изилдөөлөрдүн жаңы баскычы башталган. Анын башатында лингвист Р. О. Якобсондун изилдөөлөрү турат. Ал биринчилерден болуп метафора менен метонимиянын айырмачылыктарын жана окшоштуктарын салыштырып изилдеп, стилистикалык каражаттардын тобуна кирген негизги троп деп эсептеген. Метафора менен метонимияны кайсы болбосун семиотикалык системанын маани түзүүчү негиз катары көргөн. Ал метафора окшоштук боюнча ассоциацияларды пайда кылса, метонимия түшүнүктөрдүн жакындыгы боюнча пайда кылуусун тактаган.

Андан тышкары, Францияда жаңы риторика, пайда болгон. Илимпоздордун жаңы риториканы изилдегени тропту жаңыча классификациялоого алып келди.

Биринчиден түпкү тропту аныктап систематизациялоо үчүн бир нече аракеттер жасалып, төмөнкү варианттар сунуш кылынган:

1. Француз философу Цветан Тодоров негизги троп деп синекдоханы атаган. Анын оюу боюнча метафораны түзүүдө синекдоха негиз болот.

2. Белгиялык тарыхчы Жак Дюбуа да метонимия менен метафораны түзүлүшүнүн негизинде синекдоханы көргөн.

3. Ал эми италиялык философ Умберто Эко троптордун негизи деп метонимияны эсептеген [1, б. 11-16].

Экинчиден үч негизги троп ажыратылды: метафора; метонимия; синекдоха.

Орус окумуштусу М.В. Ломоносов метонимиянын негизги семантикалык түрлөрүн белгилеп кеткен. Кийинчирээк бул анын семантика, риторика, поэтика жана лексикология боюнча эмгектеринде чагылдырылган. М.В. Ломоносовдун изилдөөлөрү улантылып метонимиянын теориясы өзүнүн өнүгүүсүн А.А. Потребнянын эмгектеринде көрдү. Ал метонимиянын маанисин сөздү “коштоодо” деп эсептеген жана ар түрдүү айкалышуулар аркылуу бир нече метонимиялык катыштарды аныктаган.

Окумуштуулардын изилдөөлөрүнө таянсак, метонимия менен метафора эң эле эффективдүү семантикалык сөз түзүү механизмдери. Бирок арбын учурларда лингвисттер метафоралык ташымалга артыкчылык көрсөтүшөт. Тактап айтканда, метафора жана аны классификациялоо боюнча изилдөөлөр жүргүзүлүп, ар тарапуу изденүүлөрдүн жыйынтыгын көптөгөн эмгектерде көрө алабыз (В.Н.Телия, Дж. Ла-кофф, М. Джонсон). Метонимиялык процесстер болсо жакшы чагылдырылбай калды. Бул көрүнүштүн себеби деп, адамдын ой жүгүртүүсү жакындык эмес, окшоштук боюнча ассоциацияларга көбүрөөк таянганын билебиз. Ага карабастан, метонимия кенен лексикалык материалды камтыган процесс экендигин түшүнүп, изилдөө үчүн дүркүрөп өнүгүп жаткан перспективдуу багыт катары көрөбүз.

Жергиликтүү окумуштуулардан Ашырбаев Т., Мамбаева С., Караева З. бул түшүнүккө өздөрүнүн эмгектеринде көңүл бурушкан. Алар тропторду сөз байлыгынын өркүндөтүлүшүнө көмөк көрсөтө турганын баса белгилешкен.

Метонимия «Кыргыз адабияты» энциклопедиясында эки түшүнүктүн ортосундагы логикалык жакындыкка негизделген окшошпогон көчүрмө деп аныкталат [4, б. 148]. К.К. Юдахиндин сөздүгүндө колдонулушу иргелеш болгон сөздөрдү биринин ордуна бирин алмаштырып айтуу деп берилген. Негизинен метонимияда бир-бирине кандайдыр бир алакасы бар, бирок окшошпогон предметтин белгилери алмашылат. Метонимиянын механизми жаңы түшүнүктүн пайда болушуна, сөздүн контекстик өзгөрүшүнө алып келет. Тактап айтканда, нерселердин арасындагы мейкиндик, аралык, мезгил жактан болгон катышына карата сөз башка бир нерсени туюндуруу үчүн колдонулат. Сөздөрдүн метонимиялык мааниге ээ болушу төмөнкү учурларга байланыштуу каралат. Мейкиндиктин, бөлмөнүн, идиштин ж.б. аттары алардын ичиндеги нерселерди билгизүү үчүн колдонулушуна; жердин, өлкөнүн, аймактын аты анда жашаган

элдин атына же анын тескерисинче, элдин аты жердин, өлкөнүн, аймактын атына өтүшү; жердин, шаардын атын андан чыгарылган буюмдун, тамак-аштын кездеменин ж. б. атын белгилөө үчүн колдонушу; автордун атын, атасынын атын, анын чыгармасын, ойлоп тапкан жаңылыгын атоо үчүн берилиши; көркөм чыгарманын, илимий эмгектин атын автордун аты, фамилиясы менен, сабактын атын мугалимдин аты же фамилиясы менен алмаштырып айтылышы; материалдын атын андан жасалган нерсени туюндуруу үчүн колдонушу; белгилүү бир мезгилдерде кайталанып турган өзгөчөлүктү билгизген сөздөрдү ошол мезгилди атоо үчүн колдонуу; куралдын, кандайдыр бир нерсенин атын андан жасалган, пайда болгон нерсени атоо үчүн колдонуу [6, б. 48–50].

Бир предметтин аталышы башка предметтин аталышына көчүрүлүп кетүү жана чектештиктердин негизинде пайда болуу процессине төмөнкү мисалдарды келтирип кетсек болот:

- идиштин аталышы жана анын ичиндеги нерсе- «to drink a glass», «glass»- деген айнек, бирок бул жерде “суу” деген түшүнүктү берет;
- материалдын аталышы жана ал материалдан жасалган буюм – «to clean the silver», «silver»-“күмүш”, жөн гана металл эмес күмүштөн жасалган идишти билдирет;
- жер жана ошол жерде жашаган адамдар- «All City knows», бул жерде «city» деген сөз, шаардын жашоочуларын туюндурат;
- тарыхый жер жана ошол жер менен байланыштуу окуя- “Her purse is a the Bermuda triangle”- “Бермуда үч бурштугу” бул табышмактуу жер, ошондуктан берилген мисалда “табышмак” деген сөздүн ордуна колдонулду;
- мекеме жана ошол мекеменин кызматчылары- «The Office is busy»- бул учурда “офис”- мекемени билдирбей ошол мекеменин жумушчулары бош эместигин билдирет;
- иш- чара жана анын катышуучулары- «The decision of the Conference»- “конференция”- иш-чара, бирок чечимди адамдар кабыл алат;
- автордун аты жана анын чыгармасы же ойлоп чыгарган нерсеси- «to buy Picasso»- “Пикассо”- сүрөтчү, сатып алынган бул анын эмгеги, өзү эмес;
- адамдын мүчөсү жана ооруган оорусу- «She died of her heart», «heart»- “жүрөк” жүрөк оорусун туюндурат;
- бөлүк жана бүтүн - «Hands wanted»- “кол” бул “адам”;
- аспап жана адам – “His pen knows no compromises»- “pen”- “калемсап”, бирок адамды билдирет;
- натыйжа жана аракет- «washing»- “кир жуумай” процесси- жуулуп бүткөн кирди тушундуруп калат [5].

Келтирилген тизме толук болуп эсептелбейт. Метонимиялык ташымалды колдонуу учурлары көп, кенен жана ар түрдүү.

Метонимияны англис тилдүү авторлордо көп учурларда кездештирүүгө болот. Бул ыкманын колдонулушунун бир нече мисалдардын караштырып кетели.

“Friends, Romans, countrymen, lend me your ears.” (У. Шекспир). “Ears” бул кулактын өзү эмес, сөздү угуп жаткан адамдардын көңүл буруусун талап кылып

жатканын билдирет. Бул мисалда автор бүтүндү бөлүк менен атаган. Дагы бир мисал келтирсек “Her eyes were nicest in the world.” (Дж. Лондон). Көздөр жөнүндө жазып жаткан автор кыздын көздөрүнө гана суктанып жатпастан, ал кыздын өзүнүн сулуугун жактырып жатат. “In a corner, a cluster of lab coats made lunch plans.” (Г. Грин). Бул мисалда «lab coats» түздөн түз кийим дегенди билдирбейт, автор ошол халаттарды кийип жүргөн өзгөчө класстын адамдарын бөлүп көрсөткөн. Маргарет Митчелдин чыгармасында “I’m mighty glad Georgia waited 'til after Christmas before it seceded.” дегенде каарман штатка кайрылбай, шаардыктарга, өкмөткө кайрылып жатат. Марк Твенде “He said he reckoned a body could reform the ole man with a shotgun.” адамдын ордуна адам денеси образдуу түрдө колдонулган. “The melody touched her heart so much that tears filled her eyes.” (С. Моэм). “Жүрөк” деген сөз бул бүтүндөн бөлүккө көчүрүлүштүн мисалы жана метонимиялык клише болуп саналат.

Англис поэтикалык тексттерде да метонимиянын мисалдары арбын.

“I love not less, though less the show appears:
That love is merchandised whose rich esteeming
The owner's tongue doth publish everywhere.” (У.Шекспир)

Автор “тил” деп жатканда адамды, адамдын сүйлөгөн сөзүн болжолдогон. Шекспирдин башка саптарында “төшөк” деген сөз “карылык” деген түшүнүктү туюндурат.

“But when I came unto my beds,
With hey, ho, the wind and the rain,
With toss-pots still had drunken heads,
For the rain it raineth every day.” (У. Шекспир)

“As we stood, waiting for the eventful moment, I heard someone behind call out: “Hi! Look at your nose.” I couldn't turn round to see what was the matter, and whose nose it was that was to be looked at. I stole a side-glance at George's nose! It was all right... “Look at your boat, sir; you in the red and black caps...” (Джером К. Джером). Бул учурда “nose”- “мурун” кайыкты, тагыраак айтканда, кайыктын мурдун билдирет.

“Fill the goblet again! for I never before
Felt the glow which now gladdens my heart to its core;
Let us drink! —who would not? —since, through life's varied round,
In the goblet alone no deception is found.” (Дж. Г. Байрон)

Байрондун бул ыр саптарында “goblet”- «рюмка», шараптын ордуна куюлган идиши жазылган. Ал эми төмөнкү Киплингдин ыр саптарында “leather” деп бут кийимдин ордуна ал бут кийимди жасоодогу колдонулган материал-«тери» айтылды.

“I am sick o' wastin' leather on these gritty pavin'- stones,
An' the blasted Henglish drizzle wakes the fever in my bones;” (Р.Киплинг)

Жогорку мисалдардан биз метонимия англис тилдүү жазуучулардын арасында көп колдонулуучу кубулуш экендигин биле алдык. Метонимия көркөм чыгармаларга өзгөчө бир кооздук, образдуулук, көркөмдүк берет. Ошондой эле, бир сөздөн башка сөз жасап, ага жаңы маани, жаңы түшүнүк киргизет. Ошол

себептен, метонимияга болгон изилдөөчүлөрдүн кызыгуусу артып, күндөн-күнгө өсүп жатат. Кыргыз тилиндеги маалыматтардын жетишсиздигине карабай, бул кубулушту кыргыз изилдөөчүлөрү айланып өтпөй, түп тамырынан изилдеп чыгуусу зарыл.

КОЛДОНУЛГАН АДАБИЯТТАР

1. Бирих А. Метонимия в современном русском языке. Семантический и грамматический аспекты [Текст] / А. Бирих. – Мюнхен: Verlag Otto Sagner, 1995. – С. 11-16.
2. Желтухина М.Р. Тропы и их функции [Текст] / М.Р. Желтухина. // Русская словесность. – 2004. – 30 с.
3. Квинтилиан М.Ф. Двенадцать книг риторических наставлений [Текст]. Ч.2. / М.Ф. Квинтилиан. – СПб.: Императорская Российская Академия, 1834. – 109 с.
4. Кыргыз адабияты: энциклопедиялык окуу куралы [Текст]: Бишкек: Мамалекеттик тил жана энциклопедия борбору, 2004. –148, 216 б.
5. Онлайн Энциклопедия Кругосвет [Электронный ресурс]. – режим доступа:
http://www.krugosvet.ru/enc/gumanitarnye_nauki/lingvistika/METONIMIYA.html
6. Тил илимине киришүү: Жогорку окуу жайларынын фил. фак-нин кыргыз тили ж-а адаб. бөлүм. студенттери үчүн [Текст] / [Т. Ахматов, С. Давлетов, К. Сартбаев, С. Иманалиев].- Фрунзе: Мектеп, 1980. - 48-50 б.

УДК 800.7(075)

Н. А. Эргешбаева, Кыргыз Республикасынын
Эл аралык университетинин
филология жана коммуникация
кафедрасынын доценти,
Бишкек ш., Кыргыз Республикасы

УЛУТТУК КОЛОРИТТИ КОТОРУУНУН ӨЗГӨЧӨЛҮКТӨРҮ

Аннотация: Бул макалада улуттук колоритти которуунун өзгөчөлүктөрү, ошону менен бирге реалияларды которуудагы негизги кыйынчылыктар, которулуп жаткан тилде эквиваленти жок болгон сөздөрдүн улуттук боекторун которуп берүү жолдору каралат. Муну менен бирге реалиялардын квалификациясы жана анын түрлөрү сүрөттөлүп, окумуштуулар тарабынан реалияга берилген аныктамалар жана анын башка терминдерден болгон айырмачылыктары көрсөтүлүп берилет. Ч. Айтматовдун чыгармаларынан алынган мисалдардын негизинде реалияларды которуу ыкмаларына талдоо жүргүзүлүү менен,